

EESTIMAALASE KUVAND RISTIUSUST, KIRIKUST JA KRISTLASTEST

Kaido Soom

Artikli eesmärgiks on analüüsida eestimaalaste kuvandit ristiusust, kirikust ja kristlastest praktilise teoloogi vaatenurgast lähtudes. Otsin ennekõike vastust küsimusele, kuidas saavad kirikud ja kogudused religioonisotsioloogilise uuringu „Elust, usust ja usuelust 2010” (EUU 2010)¹ tulemuste analüüsi käigus esile toodud teadmisi oma praktilises töös kasutada. Selle küsimuse lahendamiseks tegelebki praktiline teoloogia, mis püüab omalt poolt luua silda teoloogia ja inimese vahele. Silla rajamisel tuleb ühelt poolt arvestada teoloogiaga, sest astudes ära selgepiirilisel teoloogiliselt aluselt, kaotab kirik mõtte, muutudes tavaliseks inimesi siduvaks organisatsiooniks. Teiselt poolt tuleb arvestada ka inimesega, sest kirik on siin maailmas just selleks, et juhtida inimest teele, mis viib usu kaudu ellu.

Artiklis analüüsin inimeste seisukohti usulistes küsimustes, mõeldes, kuidas kirikud saaksid inimeste arvamusi, uskumusi ja ootusi oma töös arvesse võtta. Artikli püüdluseks ongi teatud dialoogi tekitamine kiriku ja inimeste vahel ning arutelu, kuidas saaks kirik tulemuslikumalt kõnetada tänapäeva inimest. AINUÜKSI mõtlemine inimeste ootustele viib meid sammu lähemale tegutsemisele, mis võib suunata kirikute elu Eestis edasi. Selleks analüüsingi artiklis Eesti inimeste religioossust, nende teadmisi kiriku olemusest ja õpetusest ning nende ootusi koguduste tegevusele.²

249

I. Kuivõrd oluline on usk Eesti inimestele

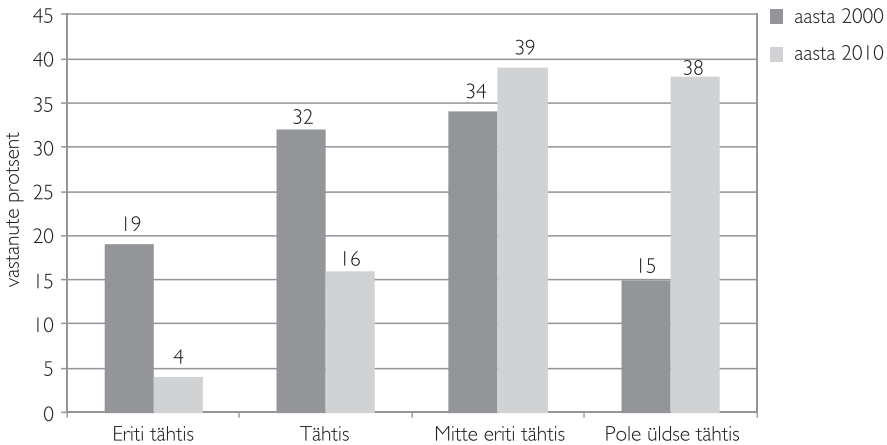
Sotsioloogilise uuringu „Elust, usust ja usuelust” erinevate etappide põhjal on võimalik analüüsida nii inimeste üldist religioossust kui ka seotust kogudustega. Esmalt vaatlen usu tähtsuse muutust möödunud kümne aasta jooksul ja seejärel kogudusliku kuuluvuse dünaamikat sama perioodi vältel. Vaadeldavad küsitlused on tehtud erineva meetodikaga: „Elust, usust ja usuelust 2000” (EUU 2000)³ käigus küsitleti inimesi kirja teel ja EUU 2010 toimus otseintervjuu

¹ „Elust, usust ja usuelust 2010” (EUU 2010). Valim 1009 inimest; ankeedi koostas Eesti Kirikute Nõukogu ja uuringu viis läbi Sotsiaal- ja turu-uuringute firma OÜ Saar Poll.

² Eesti elanikkonna ootustest kirikule vt käesolevas kogumikus Liina Kilemiti ja Anu Renteli artiklit „Eestimaalaste ootused kirikule”.

³ „Elust, usust ja usuelust 2000” (EUU 2000). Valim 1092 inimest; ankeedi koostas ja uuringu viis postiküsitlusena läbi Eesti Kirikute Nõukogu.

vormis. Metoodika erinevus annab põhjust oletada, et 2000. aastal vastasid küsitlusele rohkem need inimesed, kelle jaoks oli usk olulisema tähendusega.⁴ Samas teiste, metoodiliselt sarnasemate varasemate küsitlustega võrdlemise teeb keeruliseks asjaolu, et seal küsitakse religiooni, mitte aga usu rolli kohta inimese elus.⁵ Sõnadel „religioon” ja „usk” on eesti keeles erinev tähendus. Religioon tähendab palju laiemat valdkonda kui usk, mis on tunduvalt isiklikum. Kuid metoodiline erinevus vaevalt seletab usu rolli nii suurt vähenemist, nagu see tuleb esile Joonisel 1.

250

Joonis 1
Usu tähtsus inimese elus uuringute EEU 2000⁶ ja EEU 2010⁷ alusel; protsent vastanutest.

Kui võrrelda 2000. ja 2010. aasta küsitluse tulemusi omavahel, siis selgub, et usu tähtsus inimeste elus on viimase kümne aasta jooksul olulisel määral vähenenud. Selleks on ilmselt mitmeid põhjuseid.

Nendest esimeseks pean religioosse sotsialisatsiooni katkemist. Religioosne sotsialisatsioon tähendab usu siirdumist lapsele tema vanemate usulise kasvatus kaudu. Kui mõelda Nõukogude Liidu aastatele, siis oli religioosse kasvatus andmine raskendatud. Aastal 2000 elas veel see põlvkond inimesi,

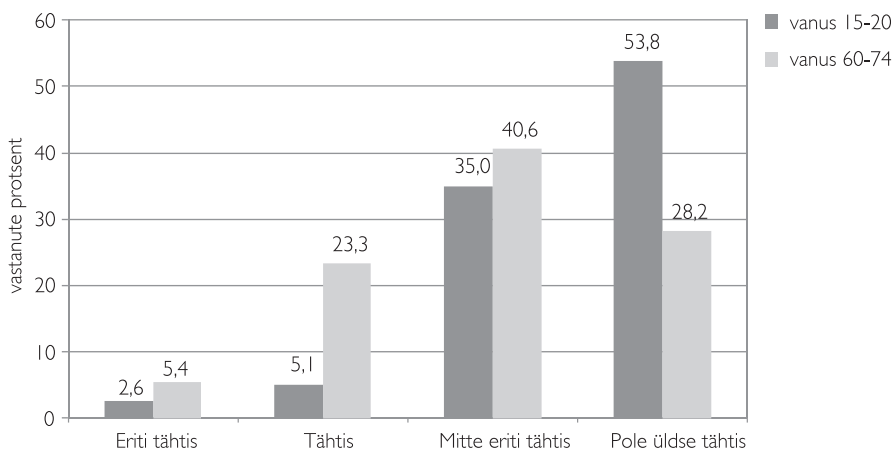
⁴ Erinevate meetoditega läbi viidud uuringute võrdlemise problemaatika kohta vt käesolevas kogumikus Liina Kilemiti sissejuhatavat artiklit „Sotsioloogilised uuringud Eesti Kirikute Nõukogus 1995–2010”.

⁵ Religiooni tähtsuse kohta eestimaalaste elus möödunud kahekümne aasta jooksul vt käesolevas kogumikus Andrus Saare artiklit „Eestimaalane ja tema usk sotsioloogi pilgu läbi”. Usu osakaalu sama perioodi vältel käsitlevad ka Raigo Liiman ja Tarmo Tuisk artiklis „Eestimaalaste hoiakute muutused usu- ja moraaliküsimustes 1990–2010”.

⁶ EEU 2000, küsimus K16: „Järgnevalt loetleme rea eluvaldkondi. Märkige igapähe suhtes, kui tähtsaks neid enda jaoks peate. [...] F. Usk”.

⁷ EEU 2010, küsimus K1F: „Alustuseks loen Teile ette rea eluvaldkondi. Palun öelge igapähe kohta, kuivõrd tähtis see Teie jaoks on? [...] F. Usk”.

kes oli saanud usulist kasvatust Eesti Vabariigi või Saksa okupatsiooni ajal. Kümne aasta jooksul on neist aga suur osa surnud ja seega on vähenenud usulist kasvatust saanud inimeste hulk, mis kahtlemata väljendub ka religioossuse vähenemises. Kui võrrelda usu tähtsust inimese elus vastaja vanusega, siis on näha, et religioosse sotsialisatsiooni katkemise trend jätkub. Joonisest 2 selgub, et aastal 2010 on noorimale põlvkonnale usk tunduvalt vähem tähtis kui vanimale.⁸

Joonis 2
„[...] Palun öelge [...], kui võrd tähtis see Teie jaoks on? [...] F. Usk”⁹; võrdlus vanuse lõikes; protsent earühmast.

On loomulik, et vanemad inimesed peavad usku olulisemaks kui noored, sest usu kaudu leiab inimene vastuseid eksistentsiaalsetele küsimustele. Kuid kas see erinevus peab ikka nii suur olema? Kirikute väljakutseks võiks olla selle trendi murdmine ja noorematele põlvkondadele suurema tähelepanu pööramine.

Ent kui neid kahte uuringut omavahel võrrelda, siis selgub, et usu tähtsuse vähenemise põhjusteks ei saa olla ainult vanema põlvkonna seas toimunud muutused – muutused on toimunud negatiivses suunas kõigis vanuserühmades. Selliseid arenguid võib seletada ühiskonnas toimuvate muutusprotsessidega. Kui kümne aasta eest oli rahval veel üsna hästi meeles usu roll Eesti taasiseseisvumisel, siis ilmselt on aeg teinud oma töö ja suhtumine religioossusse on muutunud negatiivsemaks. Samuti on aeg kaasa toonud uued väärtushinnangud. Nii tõdeb Jaanika Hämmal, analüüsides Eesti inimarengu 2006. aasta aruannet:

⁸ Noorte eestimaalaste usklikkuse kohta vt käesolevas kogumikus Olga Schihalejevi artikkel „Noorte eestimaalaste ja eurooplaste hoiakud religiooni suhtes”.

⁹ EEU 2010, küsimus K1F.

„Sotsiaalse osalusega seotud väärtused on viimasel kümnendil jäänud materiaalsele selgelt alla. Kui kõrvutada hoolivuse, heategevuse ja osalusega seotud väärtusi materiaalseid väärtusi esindava väärtustrendiga (raha), siis pehmeid väärtusi peab elus oluliseks ligi kaks korda vähem inimesi. Majandusliku heaolu kasvust ning positiivsetest tulevikuootustest hoolimata on enamik Eesti elanikest endiselt väga pragmaatilis-materialistlikult orienteeritud.”¹⁰ Ilmselt on majandussurutus muutnud inimeste suhtumist, kuid nagu EUU 2010 uuringust nähtub, pole see toonud inimesi kirikusse. Siin võib küsida: kui palju on suutnud kirikud tegelda inimese kui tervikuga? Kas kiriku sõnum on „pehmeid” väärtusi käsitlev või puudutab usku ka inimesele olulisemat materiaalselt poolt?

Siiski peab 2010. aastal usku eriti tähtsaks või tähtsaks 20,5% vastanutest, mis on hea tulemus, sest tegu on ju viiendikuga Eesti elanikkonnast.

Kuid kirikute jaoks on ilmselt olulisem kirikusse kuulujate hulk. See protsent on EUU 2010 kohaselt aga vaid 16,4%.¹¹ Seega ei kuulu kõik usku tähtsaks pidajad veel ühessegi kogudusse. Kogudusse kuulumise puhul on näha veelgi suurem langus võrreldes 2000. aasta rahvaloenduse statistikaga,¹² sest siis kuulus kogudusse veel 32% vastanutest.¹³ Seega võib antud uuringutele tuginedes väita, et kümne aastaga on kogudused kaotanud pooled liikmetest. Seda väidet toetab ka asjaolu, et Eesti suurima kiriku, Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku liikmesannetajate hulk on langenud kümne aastaga 23 protsenti: 1999. aasta 48 548 liikmelt 2009. aasta 37 257-le.¹⁴ Liikmesannetajate hulga langus on küll väiksem kui koguduse liikmete hulga langus EUU uuringute ja rahvaloenduse põhjal, kuid küsimus pole siiski languse suuruses, vaid pigemini selles, kuidas langustrendi tulevikus murda. Üle 60-aastastest kuulub kogudustesse 22,3% ja 15–20-aastastest vaid 4,5%.¹⁵ Kirikute tulevik sõltub paljuski sellest, millist tööd suudetakse teha noorema põlvkonnaga, samuti sellest, kuidas suudetakse viia sõnum Nõukogude okupatsiooni ajal kirikust võõrandunud põlvkonnani.

Et inimesed liituksid kogudustega, peaks arvestama nende eluga ja oskama õigel viisil reageerida inimeste ootustele. See tähendab, et tuleb vastata inimeste vajadustele ja arvestada nende usulise maailmapildiga, jäädes samas kindlaks kiriku teoloogilisele alusele. Selleks on vaja esmalt teada, milline on tänapäeva eestimaalase kuvand kirikust ja kristlusest, mida käsitlen järgnevalt.

¹⁰ „Eesti Inimarengu Aruanne 2006”, Tallinn: Ühiskondliku Leppe Sihtasutus, 2007.

¹¹ EUU 2010, küsimus K25: „Kas Te kuulute mõnda kogudusse või usuliikumisse?”.

¹² Suhtumine religiooni ja usku vastusevariandid 2000. aasta rahvaloenduses olid: kindlat usku tunnistav; usu suhtes ükskõikne; ateistid; ei oska vastata; suhtumine religiooni teadmata.

¹³ Statistikaameti koduleht, 2000. aasta rahvaloenduse andmed: <http://pub.stat.ee/px-web.2001-vaadatud.12.01.2011>.

¹⁴ Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku Konsistooriumi arhiiv, EELK peapiiskopi aruanded aastast 1999 ja 2009.

¹⁵ EUU 2010, küsimus K25.

2. Kirik eestimaalase silmade läbi

Et analüüsida kirikut eestimaalase silmade läbi, toon ära kõigi EEU 2010 küsitlusele vastanute seisukohti, kuid teen ka täiendavaid analüüse, selgitades, mil viisil kogudusse või usulisse liikumisse kuuluvate inimeste vastused erinevad kogudusse mittekuulujate omadest. Sellist analüüsi on vaja, et kirikud ja kogudused oskaksid paremini vastata nii kogudustesse kuuluvate kui ka kogudustesse mittekuuluvate inimeste vajadustele. Võrdlen ka erinevate usuliste liikumiste liikmete vastuseid küsimustele.

2.1. Usuliste liikumiste tuntus

Esiteks tuleb vaadelda, milliseid kirikuid Eestis elav inimene teab. Kui mõelda ajaloole, siis on kiriku püüdlus olnud alati ühiskonnas esil olla. Just sel eesmärgil on ehitatud kirikutele tornid, et inimene, kes läheneb eemalt linnale, teaks, et tegu on kristliku linnaga. Kirikukell tuleb inimestele igapäevaelus meelde kiriku olemasolu ja vajadust pöörduda Jumala poole. Tänapäeva maailmas, kus kirikutorn võib jääda muude hoonete varju ja kirikukell ei kosta linnamelus kõikjale, on kirikul raskem ühiskonnas välja paista. Ka ei tee inimesed sageli vahet erinevatel usulistel liikumistel. Ometi peaks kirik olema ühiskonnas esil. Kuidas see on õnnestunud?

Selle väljaselgitamiseks küsiti inimestelt, milliseid kirikuid nad teavad ja saadud tulemused märgiti ära. Selles küsimuses ei antud vastajatele vastusevariante, vaid respondendid pidid erinevaid konfessioone ise ütleva. Enim teati luterlikku kirikut (81% vastajatest), seejärel katoliiklasi (67%) ja õigeusklikke (61%). Mõlemat, nii adventiste kui baptiste mainis 11% vastajatest, metodiste teadis 10% ja nelipühilasi 9% vastajatest.¹⁶ Niisiis võib näha, et küsimustikule vastajatel on olemas mingid teadmised erinevatest konfessioonidest. Samas pole ühegi usulise liikumise puhul põhjust piisavalt rahul olla ühiskondliku tuntuks. Kõigil, eriti väiksematel liikumistel, tasub näha vaeva enda tutvustamisega inimestele, sest tuntus lisab võimalusi, et inimesed oma eluteel vastavasse kirikusse tulevad ja sealt oma elule mõtte ja sisu leiavad. Seega võib oletada, et üldiselt tuntud kirikutesse kuulub ka rohkem vastajaid. Kas see aga nii on, näitab järgnev analüüs.

2.2. Erinevatesse konfessioonidesse kuulumine

EEU 2010 ankeedis oli küsimus, milles paluti inimesel, kes kuulub mingisse usulisse liikumisse, nimetada see liikumine. Lisaks vastanute konfessionaalsele jaotusele annab see tulevases analüüsis võimaluse hinnata, milline oli erinevate konfessioonide liikmete suhtumine erinevatesse küsimustesse. Vastajate jagunemist erinevate koguduste vahel kirjeldab Tabel 1.

¹⁶ EEU 2010, küsimus K50: „Palun öelge, milliseid erinevaid kristlikke uske (konfessioone, kirikuid) Te teate?”.

	Vastanuid	Protsent kõigist vastanutest	Protsent kogudusse kuulujatest
Luteri	73	7,2	44,2
Õigeusu	53	5,3	32,1
Baptisti	9	0,9	5,5
Katoliku	9	0,9	5,5
Muu	8	0,8	4,8
Adventisti	3	0,3	1,8
Jehoova tunnistajate	3	0,3	1,8
Nelipühi	3	0,3	1,8
Islami/ muhameedlikku	1	0,1	0,6
Metodisti	1	0,1	0,6
Keeldus vastamast	1	0,1	0,6
Ei tea/raske öelda	1	0,1	0,6
Kokku usulistesse liikumistesse kuulujaid	165	16,4	100,0
Usulistesse liikumistesse mittekuulujad	844	83,6	
Kõik kokku	1009	100,0	

Tabel I

„Millisesse [kogudusse või usuliikumisse Te kuulute]?”¹⁷ Sorteeritud veeru „Protsent kogudusse kuulujatest” järgi.

Tabelist nähtub, et 16% vastajatest kuulub kirikusse või kogudusse. Suurim kirikutest on luterlik kirik, millesse kuulub käesoleva küsitluse põhjal 7% eestimaalastest ja 44% Eesti kristlastest, teisele kohale jääb õigeusu kirik, millesse kuulub 5% eestimaalastest ja 32% kristlastest.¹⁸ Aastal 2000 toimunud rahvaloenduse andmeil oli Eesti 15-aastasest ja vanemast 1 121 582 elanikust kindlat usku tunnistavaid 327 832, ehk siis 29% ja luterlikku kirikusse kuulus 14% elanikest ning õigeusu kirikusse 13%.¹⁹ Seega on toimunud märgatav usklike vähenemine ja seda eeskätt kahe suurima kiriku liikmeskonnas. Kiriku liikmeskond on aga kiriku jaoks väga oluline. Just liikmeskonna kaudu täidab kirik oma rolli ühiskonnas. Liikmeskonna kaoga kaasneb ka kiriku häälde võimalik vähenemine ühiskonnas ja kristliku positsiooni nõrgenemine. Siin võib mõelda, millest selline vähenemine on tingitud? Ons põhjus kirikuga tugevamini seotud vanema põlvkonna suremises? Või üleüldises postmodernistlikus institutsioonide umbusaldamises? Või ei suuda kirik oma õpetusega

¹⁷ EEU 2010, küsimus K26.

¹⁸ Õigeusklikest kuulus Eesti Apostlik-Õigeusu Kirikusse 7 vastajat; Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kirikusse 42 vastajat ja 4 vastajat ei osanud ennast selles valikus määratleda.

¹⁹ Statistikaameti koduleht, 2000. aasta rahvaloenduse andmed: <http://pub.stat.ee/px-web.2001> – vaadatud 12.01.2011.

tänapäeva inimest kõnetada? Tegu on kiriku jaoks oluliste küsimustega, millele võiks rohkem tähelepanu pöörata.

Mittekristlikest usuliikumistest oli vastajate seas 1 islamiusuline ja 3 jehoovaltunnistajat. Tegu on väga väikese osaga vastanutest (kokku kuulus erinevatesse usulistesse liikumistesse 166 inimest) ja seetõttu kasutan järgnevat analüüsisides sõnu „koguduse liige”, „kiriku liige” ja „usulise liikumise liige” sünonüümidena.

2.3. Kiriku pühade talituste tuntus

Kiriku jaoks on oluline teada ka seda, kuidas inimesed suhtuvad kiriku pühadesse talitustesse (sakramentidesse). Üks mitmetes Lääne-Euroopa kirikutes rakendatavaid praktilise teoloogia mudelid lähtub sellest, et inimesed tulevad kirikusse oma elu murdekohtades ja saavad siis kogudusest tuge oma eluteele. Selle mudeli rakendumiseks Eestis peaksid inimesed teadma kiriku pühi talitusi, et nende kaudu saada oma elule tuge. Paraku osutab küsitlus, et neid talitusi teatakse vähe. Kirikute pühadest talitustest-toimingutest teati enim armulauda (64% vastajatest), ristimist (62%) ja laulatust (57%). Mingil määral teati ka konfirmatsiooni/leeri (30% vastajatest), meelearandust/pihti (18%), vaimulikku ametissepühitsemist (11%), haigete salvimist/võidmist (6%).²⁰ Seega on vastajate teadmised kiriklikest talitustest üsna kesised. Arvestades nende talituste olulisust kirikule, on väga tähtis neid rohkem inimestele selgitada.

Võttes arvesse Eesti ühiskonna keerulisust, kus religiooniõpetus enamuses koolides puudub ja vaid vähesed inimesed on kirikuga seotud, on kirikul raske selgitada pühade talituste olulisust inimesele. Teiselt poolt on iga talitus oma olemuselt misjonäärse iseloomuga ja seal osalevad inimesed võivad kogeda, et kirik annab neile tuge. Seega, Eesti ühiskonnas võiks kiriklike talituste selgitamisel inimestele olla lahendusteks nende talituste korralik ja heatasemeline läbiviimine. Talituskõned aitavad inimestel mõista nende toimingute tähendust ja liidavad inimesi koguduse usuga. Minu isiklik kogemus kogudusetööst näitab, et kirikliku matusetalituse järel liitub üsna mitu leinajat kirikuga. Järelikult võib kirik talituste kaudu olla inimesi toetav ja misjoneeriv. Samuti annab laulatustalituse kontakti suure hulga kirikuvõõraste noorte inimestega, kellele võib kõnes selgitada kristliku abielu põhimõtteid ja usu poolt elule antavat tuge.

2.4. Eestimaalane mõtleb siiski usule

Väga olulisel kohal kiriku töös on ka see, kui paljud inimesed mõtlevad usule. Osa küsitlusele vastanutest mõtleb üsna palju religioossete teemade üle. Nii väitis vastanutest 7%, et nad mõtlevad religioossetele teemadele pea igal nädalal ja 10% vähemalt korra kuus. Samas 35% vastajatest mõtles religioossetele teemadele vaid mõne korra aastas ja 46% ei mõelnud neile kunagi. Ülejäänutel oli sellele küsimusele raske vastust anda.²¹ Kirik võib oma töös seda

²⁰ EEU 2010, küsimus K51: „Palun öelge, milliseid kristlikke sakramente ehk kristliku kiriku pühasid toiminguid Te teate?”. Ka selles küsimuses ei antud vastajatele vastusevariante, vaid respondendid pidid erinevaid konfessioone ise ütlema.

²¹ EEU 2010, küsimus 32G: „Kui sageli Te olete viimase 12 kuu jooksul teinud järgnevat? G. Mõelnud religioossete teemade üle”.

inimeste huvi ära kasutada korraldades kogudustes erinevatel religioossetel teemadel vestlusõhtuid ja diskussioone. See toob kirikusse inimesi juurde ja lisab koguduse aktiivsust.

EUU 2010 vastanutes ligi kolmandik on huvitatud kiriku sisulisest tööst: nii oli 31% vastanutes nõus²² väitega, et temale pakuvad huvi kirikuga seotud üritused.²³ Mõeldes, et tegu on kolmandikuga vastanutes, pole see sugugi halb tulemus. Tegemine on ju tunduvalt suurema inimeste hulgaga, kui kuulub kirikusse. Mida pakub siis kogudus neile, kes on huvitatud kiriku tööst? Milliseid üritusi neile korraldatakse? Kirik peaks oma üritused hoolega läbi mõtlema, et need võiksid inimesi kõnetada, olla nende jaoks atraktiivsed ja anda vaimset ja hingelist ning miks mitte ka materiaalselt tuge. Näiteks diakooniatöö korraldamine koostöös kohaliku omavalitsusega lisab kiriku tuntust ja loob positiivse fooni jumalasõna kuulutamiseks. Samuti on võimalik pakkuda töötutele üritusi, mis ühest küljest aitavad sisustada nende aega ja teisest küljest annaksid neile ehk ka hingelist tuge ja lähendaksid neid kirikule.

Iseenesest mõista pakkusid kirikusse või kogudusse kuuluvatele vastajatele kirikuga seotud üritused rohkem huvi kui kirikusse mittekuuluvatele inimestele. Koguduselikiimetest nõustus väitega „Mulle pakuvad huvi kirikuga seotud üritused [...]” 62% vastajatest. Samas oli ka kirikusse mittekuulujate seas huvi kirikuga seotud ürituste vastu üsna suur – väitega nõustus 25% vastajatest. See tulemus annab kirikutele head eeldused teha misjonitööd kirikusse mittekuuluvate inimeste seas kutsudes neid koguduse üritustele. Teiselt poolt eeldab kirikuga mitteseotud inimeste osalemine koguduse üritustel loomulikult ka seda, et koguduste üritused arvestavad oma taseme, sisu ja keelepruugi poolest väljastpoolt tulnutega, pakkudes välja elulisi teemasid, mis külalistele huvi pakuks. Oluline on siin ka info levitamine kirikukaugetele inimestele, et nad teaksid, milliseid üritusi kogudus korraldab ja mis võiks neile huvi pakkuda. See tähendab kiriku jaoks meediakontseptsiooni loomist, mis tegeleks info vahendamise kirikuvõrastele inimestele.

On selge, et jumalateenistuse või palvuse käigus edastatud teated puudutavad vaid truid koguduseliiiget ja kui tahta koguduse kooskämistele kutsuda inimesi väljastpoolt, siis tuleks mõelda muude teavitushandite peale, milleks võib olla nii internet ja otsepostitus kui kohalik ajaleht, raadio ja televisioon.

2.5. Oodatakse vestlust kirikuõpetajaga

EUU 2010 tulemused näitasid, et küsitlusele vastanud olid huvitatud kirikuõpetajaga suhtlemisest. Nii soovis kirikuõpetajaga lihtsalt juttu ajada 28% vastanutes.²⁴ Meenutagem, et EUU 2010 kohaselt kuulub kogudustesse või

²² Selles küsimuses kasutati viieastmelist skaalat: (1) täiesti nõus, (2) pigem nõus, (3) pigem ei ole nõus, (4) üldse ei ole nõus, (5) raske öelda. Analüüsis liidan nüüd ja edaspidi vastused „täiesti nõus” ja „pigem nõus” ühte ja nimetan selle „nõustumiseks”. Samuti talitan ka skaala teise osaga kus liidan vastused „pigem ei ole nõus” ja „üldse ei ole nõus” ning nimetan selle „mittenõustumiseks”.

²³ EUU 2010, küsimus K42G: „Kuivõrd Te nõustute alljärgnevate väidetega? G. Mulle pakuvad huvi kirikuga seotud üritused, näiteks heategevusüritused, talgud jne”.

²⁴ EUU 2010, küsimus K42H: „Kuivõrd Te nõustute alljärgnevate väidetega? H. Tunnen vahel soovi mõne kirikuõpetajaga lihtsalt juttu rääkida.”

usuliikumistesse vaid 16% küsitlusele vastanutest. Kui nüüd nende osakaal, kes soovivad vahel kirikuõpetajaga vestelda, on oluliselt suurem, siis näitab see huvi kiriku vastu ka väljastpoolt koguduse liikmeskonda. Muidugi mõista on vaimulikuga vestlemisest enim huvitatud kiriku liikmed (60%). Samas on märkimisväärne, et 21% kirikusse mittekuuluvatest inimestest soovis kirikuõpetajaga lihtsalt juttu ajada, mis näitab ka kirikusse mittekuulunud vastanute märkimisväärset huvi kiriku ja selle töötajate vastu. Siin on kirikul selged misjonaarsed võimalused selgitada oma usku kirikuvõõrastele inimestele. Kindlasti näitab see ka kirikuõpetajale esitatavaid kommunikatiivseid ootusi. Vaimulik peaks oskama suhelda inimestega, kes ei kuulu kirikusse – ta peaks olema suuteline minema oma vestluspartneri suhtlustasandile ja mitte eeldama, et vestluspartner tunneb vaimulikele ja kiriku liikmetele omast keelepruuki. Samuti võiksid kirikud rohkem mõelda vaimuliku kodukülastuste suurendamise peale, sest just need pakuvad lihtsat võimalust inimestega suhelda.

2.6. Tahetakse külastada kirikuhoonet

Vastajate kuvand kirikust on pigem avatud kiriku kuvand. Nii soovitakse minna kirikusse ka siis, kui jumalateenistust ei toimu: sellega oli nõus 50% vastajatest.²⁵ Kogudustesse kuuluvad vastajad soovisid rohkem minna väljastpoolt jumalateenistust kirikusse (68%), kuid ka kirikusse mittekuulujad olid sellest märkimisväärselt huvitatud (46%). Seega väärib igati tunnustust Eesti Kirikute Nõukogu „Teeliste kirikute” projekt ja kõik muud katsed kiriku uksi võimalikult kaua lahti hoida.

Kui nüüd inimene saab juba kirikusse sisse, siis on oluline, et ta saaks seal rahuneda oma elu üle järele mõelda, vajaduse korral vastava ettevalmistuse saanud koguduse töötajaga vestelda ning ka hingehoidlikku tuge. Kristlik sakraalarhitektuur ja kirikus olevad kunstiteosed on üks evangeeliumi kuulutamise viise – kuulutustööd tehakse nende selgitamise kaudu. Siin tasub pöörata suurt tähelepanu kirikus viibiva koguduse esindaja ettevalmistusele inimestega suhelda ning tema korrektsel välimusele, sest temast sõltub nii esmamulje kirikust kui ka kiriku tutvustamise kaudu evangeeliumi levitamine. Esmamulje loomisel on ülitähtis ka kirikuhoone eeskujulik korrasolek.

2.7. Oodatakse traditsioone hoidvat kirikut

Kirikut mõistetakse eestimaalaste seas pigem traditsioonide hoidjana. Küsimusele „Mida Te arvate, millist mõju omab kirik Teie rahvuskultuuri säilimisele Eestis?” vastas 45% vastanutest, et kirik soodustab rahvuskultuuri säilimist, 32% leidis, et kirik ei mõjuta rahvuskultuuri säilimist, ja 9% arvas, et kirik ei soodusta rahvuskultuuri säilimist.²⁶

Kirikusse või kogudusse kuuluvad vastajad pidasid kiriku mõju rahvuskultuuri säilimisele suuremaks kui kirikusse mittekuuluvad vastajad. Nii leidis

²⁵ EEU 2010, küsimus K42F: „Kuivõrd Te nõustute alljärgnevate väidetega? F. Sooviksin vahel minna kirikusse ka siis, kui jumalateenistust parasjagu ei toimu.”

²⁶ EEU 2010, küsimus K41. Küsimusel oli neli vastusevarianti: (1) soodustab rahvuskultuuri säilimist; (2) ei soodusta rahvuskultuuri säilimist; (3) kirik ei mõjuta rahvuskultuuri säilimist; (4) raske öelda.

kirikusse kuuluvatest vastajatest 61%, et kirik omab nende rahvuskultuuri säilimisele mõju. Kirikusse mittekuuluvate vastajate hulgas arvas seda 41%. Kirikusse kuuluvatest vastajatest 24% ja kirikusse mittekuuluvatest vastajatest 34% leidsid, et kirik ei mõjuta nende rahvuskultuuri säilimist. Arvamust, et kirik ei soodusta nende rahvuskultuuri säilimist, pooldasid 5% kogudustesse kuulujatest ja 9% mittekuulujatest.

Väga huvitav on jälgida, kuidas erinevate konfessioonide liikmetest vastajad suhtuvad kiriku rahvuskultuuri säilimise mõjutamisesse. Tabel 2 näitab erinevate usuliste liikumiste liikmete arvamusi küsimusele, millist mõju omab kirik nende rahvuskultuuri säilimisele. Kuna väiksemate liikumiste esindajaid oli vähe, siis on nii selles kui järgnevates tabelites baptistid, metodistid, adventistid ja nelipühilased liidetud rühmaks „vabakogudused”. Jehoova tunnistajad ja muslimid on liidetud rühmaga „muud”.

Vastustest selgub, et suurtest kirikutest hindavad enim kiriku mõju rahvuskultuuri säilimisele õigeusklikest vastajad. See on ka loogiline, kuna õigeusu kirikul Eestis on vene rahvusest inimeste kultuuriidentiteedi kandjana väga oluline roll.²⁷

	Soodustab rahvuskultuuri säilimist	Ei soodusta rahvuskultuuri säilimist	Kirik ei mõjuta rahvuskultuuri säilimist	Raske öelda
Õigeusu	70%	4%	17%	9%
Luteri	58%	10%	22%	11%
„Muu”	58%		42%	
„Vabakogudus”	56%		25%	19%
Katoliku	50%		50%	
Kokku	62%	6%	23%	10%

Tabel 2

„Mida Te arvate, millist mõju omab kirik Teie rahvuskultuuri säilimisele Eestis?”²⁸
Võrdlus konfessioonide lõikes; sorteeritud veeru „Soodustab rahvuskultuuri säilimist” järgi. Tabelis võib esineda kogusummas viga ($\pm 1\%$), mis on tingitud ümardamisest.

Igal konfessioonil tasub siin mõelda, milline on tema panus rahvuskultuuri. Kultuur on üks usu levitamise viise. Esineb ju üsna suur huvi kirikuruumide kasutamiseks mitmesuguste kultuuriürituste korraldamisel. Nn ilmaliku sisuga ürituste kirikus toimumisel on nii oma plussid kui miinused. Kõikvõimalikud kirikutes ja palvelates toimuvad kultuurilise taustaga üritused madaldavad kirikusse tulemise lävepakku ja mõjuvad sellisena positiivselt. Kindlasti tuleks aga vaadata, et ilmalikuma kultuuriürituse sõnum ei läheks kristliku kuulutusega

²⁷ EEU 2010 vastanud õigeusklikest olid 22% eestlased ja 78% muust rahvusest. Vaata ka joonealune märkus 17.

²⁸ EEU 2010, küsimus K41.

vastuollu. Koguduse vaimulik võiks iga kultuuriürituse alul leida võimaluse ka omapoolse tervituse ütlemiseks, mis teeb lisaks kirikuhoonele ka koguduse inimestele tuttavamaks. Nii poleks kogudus mitte üksnes ruumide pakkuja rollis, vaid oleks ka ise osaline kultuuriürituse korraldamisel.

2.8. Traditsiooni olulisus

EUU 2010 küsimustele vastanud hindavad kõrgelt kiriku traditsiooni ja ei ole valmis seda eriti muutma. Nii nõustus väitega „Kirik peaks jääma oma traditsiooniliste kombetalituste juurde ning püüdma neid võimalikult vähe nüüdisajastada” 70% vastajatest.²⁹ Siin tekib küsimus: kuidas peaks kirik inimeste ootusele vastama? Ühest küljest on uuendamine vajalik, et inimesi tänapäevases kultuurikontekstis kõnetada, teisest küljest ei soovi inimesed kombetalitusi nüüdisajastada. Siin peab leidma tasakaalu inimeste ootuste ja uuenemisvajaduse vahel. Iga uuenduse puhul tuleks analüüsida selle plusse ja miinuseid. EUU 2010 viitab võimalusele, et liigne uuendamine võib inimeste ootustele mittevastavana neid hoopis kirikust eemale peletada. Ent kui kirik üldse ei uuene, siis on oht muutuda muuseumiks, mis ei suuda inimesi kirikuna kõnetada. Seega tasub iga uuenduse puhul läbi mõelda selle vajalikkus, uuendada ei tasu toimivaid ja traditsiooniga seonduvaid asju.

2.9. Kiriku kaasatus ühiskonna pühade tähistamisesse

Kirikute kaasamist riiklikult tähtsate pühade või sündmuste tähistamisele toetas 55% vastanutest ja sellele oli vastu 31% küsitletutest. Ülejäänutel puudus seisukoht. Kogudusse või usulisse liikumisse kuuluvatest inimestest toetas kiriku kaasamist riiklike pühade või sündmuste tähistamisele 74% kirikusse kuuluvatest ja 51% kirikusse mittekuuluvatest vastanutest. Seega võib julgelt väita, et enamik ühiskonnast, sõltumata kirikusse kuulumisest, toetab kiriku kaasamist riiklikult tähtsate pühade või sündmuste tähistamisele ja annab kirikule tugeva mandaadi selle tegevuse jätkamiseks tulevikus.

Huvitav on jälgida, kuidas erinevatesse konfessioonidesse kuuluvad inimesed suhtuvad kiriku kaasamisse riiklike pühade või sündmuste tähistamisesse. Enim pooldavad seda luterliku kiriku liikmed (88%), sest ilmselt on antud valdkonnas luterlik kirik enim esil.

Kirikute jaoks on iga riiklikult olulise sündmuse tähistamises osalemine oluline võimalus saavutada ühiskonnaga parem kontakt. See, et inimesed kiriku kaasamisele vastu pole, näitab, et kirikud on siin oma rolli täitmisel õnnestunud. Ka tulevikus tasub pöörata tähelepanu suhtlemisele ühiskonnaga tähtsatel pühadel ja sündmustel. Nii nagu vaimulike talituste läbiviimisel, on ka siin ülioluline, et avalik esinemine oleks professionaalne, alates korrektsest välisusest kuni keelepruugi ja väljendusoskuseni. Muidugi mõista on väga tähtis, et avalikult esinev vaimulik arvestaks selle auditoriumiga, kellele ta esineb.

²⁹ EUU 2010, küsimus K42D.

2.10. Usu väljendumine suhtlemisel perekonna ja sõpradega

Kiriku seisukohalt võttes on väga olulisel kohal usu levimine inimeselt inimesele nii peresiseselt kui sõpruskondades. EEU 2010 tulemusi vaadeldes selgub, et tavaliselt ei räägita usuga seonduvast oma perekonnas – kogunisti 52% vastanutest polnud mitte kunagi oma pere liikmetega rääkinud usuteemadel.³⁰ Tegu on selge märgiga, et Eesti ühiskonnas ei saa loota religiooni siirdumisele vanematelt lastele (sotsialisatsioonile). Tabelist 3 selgub oodatult, et koguduseliikmed räägivad tunduvalt rohkem oma pereliikmetega religiooni- või usuteemadel kui need inimesed, kes kogudusse ei kuulu. See, et seda teeb 18% kogudusse kuuluvatest vastajatest pea igal nädalal, on märk võimalusest kanda usku oma pere liikmetele edasi. Samas ei räägi kogudusse kuuluvatest inimestest oma pereliikmetega mitte kunagi usu teemadel 19% ja 48% teeb seda vaid mõned korrad aastas.

	Mitte kunagi	Mõned korrad aastas	Vähemalt kord kuus	Pea iga nädal	Raske öelda
Kuulub kogudusse	19%	48%	15%	18%	1%
Ei kuulu kogudusse	58%	35%	4%	1%	2%
Kokku	52%	37%	5%	4%	2%

Tabel 3

„Kui sageli Te olete viimase 12 kuu jooksul [...] rääkinud oma pereliikmetega religiooni, usu teemadel”³¹ Võrdlus kogudusse kuulumise löikes. Tabelis võib esineda kogusummas viga ($\pm 1\%$), mis on tingitud ümardamisest.

Kui analüüsida usust kõnelemist eri konfessioonide liikmete hulgas, siis selgub, et kõige vähem räägivad usuteemadel oma pereliikmetega katoliku, luterliku ja õigeusu kiriku liikmed. Väiksemates vabakoguduslikes liikumistes kõneldakse perekesis usust küll suuremate kirikutega võrreldes rohkem, kuid arvestada tuleb nende kirikute väiksust Eesti mastaabis. Seega tuleb taas üldiselt esile religioosse sotsialisatsiooni nõrkus, mis ennekõike puudutab traditsioonilisi ja suuri rahvakiriku tiitlile pretendeerivaid kirikuid, ent vähemal määral ka juba väiksemaid ja vabakoguduslikumaid liikumisi.

Veelgi vähem räägitakse religiooni- ja usuteemadel oma sõpradega: seda ei tee mitte kunagi 55% vastanutest. Kogudusse kuuluvatest inimestest ei räägi sõpradega usuteemadel mitte kunagi 24% vastanutest.³²

Sellest analüüsist õppides võiksid kogudused innustada oma liikmeid rohkem nii perekonnas kui sõpradega usuteemadel kõnelema. Kogudused peaksid kasvatama oma liikmeid selliselt, et inimesed ei häbeneneks vestelda usulistel

³⁰ EEU 2010, küsimus 32A: „Kui sageli Te olete viimase 12 kuu jooksul teinud järgnevat? A. Rääkinud oma pereliikmetega religiooni, usu teemadel”.

³¹ EEU 2010, küsimus 32A.

³² EEU 2010, küsimus 32A: „Kui sageli Te olete viimase 12 kuu jooksul teinud järgnevat? A. Rääkinud oma sõpradega religiooni, usu teemadel”.

teemadel. Kirikud võiksid õpetustöös rohkem rõhutada üldise preesterluse printsiipi, sest ristiusk liigub edasi just inimeselt inimesele. Kokkuvõttes tuleb taas kurvalt tõdeda, et religioosne sotsialisatsioon Eesti ühiskonnas ei toimi ja usust räägitakse väga vähe.

2.11. Meedia ja religioon

Tänapäeva maailmas on meedial väga tähtis roll ja seega on ülimalt oluline analüüsida meediat kristliku kuvandi loomisel. Traditsiooniliselt on olnud väga olulisel kohal usuteemaline kirjandus, kuid seda loetakse Eestis väga vähe. Religiooniteemalisi/religioosseid raamatuid ei loe mitte kunagi 68% vastanutest.³³ Kogudusse kuuluvad inimesed loevad religiooniteemalist kirjandust küll oluliselt rohkem kui usuliikumistesse mittekuuluvad, kuid ka 36% kogudusse kuuluvatest inimestest ei tee seda EEU 2010 küsitluse põhjal mitte kunagi. Ilmselt puudutab religiooniteemaline kirjandus ennekõike väiksemat hulka kirikuga seotud inimesi ja seega ei saa religioosse harimise lootust panna kristliku kirjanduse levitamise peale. Pigem võiks religioosne kirjandus keskenduda koguduseliikmete vaimulikule kasvule ja harimisele.

Kirikus on väga olulisel kohal Pühakiri. Samas selgub küsitlusest, et Piiblit ei loe üldse 76% vastanutest.³⁴ Piiblit loevad aktiivsemalt kogudusse kuuluvad inimesed. Igapäevaselt loeb Pühakirja siiski vaid 10% koguduse liikmetest, samas ei loe seda 37% kogudusse kuuluvatest vastajatest mitte üldse.

Usun, et üks Piibli vähese lugemise probleeme on seotud ka sellega, et paljudel on kodus vana piiblitõlge, mida on keeleliselt raske lugeda. Uus piiblitõlge on oluliselt parem, kuid enamik inimesi pole seda endale hankinud, sest vana tõlge on olemas. Kirikud võiksid siin mõelda sellele, kuidas teha uus piiblitõlge inimestele kättesaadavamaks, kuidas seda reklaamida ja kuidas hoida Piibli hind piisavalt madalal, et ka usuliselt vähem motiveeritud inimesed seda osta sooviksid. Erinevates kogudustes ringi liikudes olen märganud, et paljudes kirikutes puudub võimalus anda leerilastele kätte uus piiblitõlge, et seda leeritunnis kasutada. Kasutatakse kas vana tõlget või ei anta tunnis õpilastele üldse Piiblit kätte. Sellise suhtumise juures ei hakkagi inimesed Piiblit lugema! Samas tuleb tähelepanu juhtida ka sellele, et Eestis müüdav uus piiblitõlge on üle kahe korra kallim kui Soomes müüdav soomekeelne uus piiblitõlge, mis teeb selle hankimise inimestele kulukaks. Ning kui inimesel puudub eriline motivatsioon, siis ta endale Piiblit ei hangi.

Religiooniteemalisi/religioosseid ajalehti/ajakirju ei loe kunagi 77% vastanutest.³⁵ Siingi mõjub kogudusse kuulumine lugemisele positiivselt, kuid ka koguduse liikmetest ei loe 48% mitte kunagi usulist ajakirjandust. Seega on ka

³³ EEU 2010, küsimus 32C: „Kui sageli Te olete viimase 12 kuu jooksul teinud järgnevat? C. Lugenud religiooniteemalisi/ religioosseid raamatuid”.

³⁴ EEU 2010, küsimus K33: „Kui tihti Te loete Piiblit?”.

³⁵ EEU 2010, küsimus 32D: „Kui sageli Te olete viimase 12 kuu jooksul teinud järgnevat? D. Lugenud religiooniteemalisi/ religioosseid ajalehti, ajakirju”.

kristlikud ajalehed ja ajakirjad ikkagi ennekõike koguduseliikmete harimiseks ja usus kinnitamiseks.

Religiooniteemalisi internetilehekülgi ei loe kunagi 87% vastanutest, kusjuures koguduse liikmetest ei tee seda kunagi 76%.³⁶ Pigemini paistab meediavaldkonnast inimesi puuduvat televisioon ja raadio: religiooniteemalisi saateid jälgib 3% vastanutest igal nädalal, 5% mõned korrad kuus, 35% mõned korrad aastas.³⁷ Samas ei jälgi mitte kunagi selliseid saateid 56% vastanutest. Analüüsides meediakasutust sõltuvalt vastaja vanusest, võib märgata, et nooremad vastajad jälgivad rohkem internetti kui vanemad, samal ajal jälgivad aga nooremad vähem usulise sisuga raadio- ja telesaateid.

Pea iga nädal jälgib usuteemaga seotud raadio- ja telesaateid 7% vanimast vanuserühmast (61–74 aastat), sellal kui noorimast vanuserühmast (15–20) ei jälgi neid nii sageli mitte keegi. Samas loeb religiooniteemalisi internetilehekülgi iganädalaselt 2% noorimast vanuserühmast, vanimast vanuserühmast ei tee seda mitte keegi. Ka nende seas, kes mitte kunagi ei jälgi usulisi raadio- ja telesaateid, on kõrgemal kohal noorim vanuserühm 69%, vanimast vanuserühmast ei jälgi neid programme vaid 39% mitte kunagi. Interneti puhul on tulemused vastupidised: noorimast vanuserühmast pole usuteemalisi internetilehekülgi kunagi lugenud 82% vastanutest, sellal kui vanimast vanuserühmast pole seda kunagi teinud 94%. Siit ilmneb, et internet puudutab pigem nooremaid kui vanemaid vastajaid. On hädavajalik, et kirikud pööraksid oma töös internetile rohkem tähelepanu just selleks, et jõuda noorema põlvkonnani.

Kirikute teema on vastanute hinnangul meedias piisavalt palju esil – nii arvas 54% vastanutest.³⁸ Kirikusse kuuluvad inimesed soovivad rohkem kirikute teema käsitlemist meedias, kuid ka nendest 42% hinnangul käsitletakse seda teemat meedias parajas mahus. Küsitlusele vastajad leiavad, et kristlikku temaatikat käsitletakse meedias erapooletult ning objektiivselt – nii arvas 57% vastanutest.³⁹ Kogudusse kuulumine selle küsimuse vastuseid olulisel määral ei mõjuta. See on märk meedia tasakaalustatusest kirikuteema käsitlemisel.

Kokkuvõtteks võib tõdeda, et kristlikku meediat jälgitakse väga vähe ning vastajate hinnangul käsitleb ilmalik meedia religiooni piisaval määral ja piisavalt neutraalselt. Nooremaid inimesi silmas pidades tasub pöörata suuremat tähelepanu internetile.

³⁶ EUU 2010, küsimus 32F: „Kui sageli Te olete viimase 12 kuu jooksul teinud järgnevat? F. Lugenud religiooniteemalisi internetilehekülgi”.

³⁷ EUU 2010, küsimus 32E: „Kui sageli Te olete viimase 12 kuu jooksul teinud järgnevat? E. Vaadanud, kuulunud religiooniteemalisi/ religioosseid tele- ja raadiosaateid”.

³⁸ EUU 2010, küsimus K45: „Kas Teie arvates kirjutatakse ja räägitakse Eesti meediakanalites Eestis tegutsevatest kirikutest (1) liiga palju, (2) parajas mahus, (3) liiga vähe, (4) raske öelda”.

³⁹ EUU 2010, küsimus K46: „Kas Teie arvates kirjutatakse ja räägitakse Eesti meediakanalites Eestis tegutsevatest kirikutest (1) liiga positiivselt, (2) objektiivselt, erapooletult, (3) liiga negatiivselt, (4) raske öelda”.

3. EESTIMAALANE JA KIRIKU ÕPETUS

Järgnevalt vaatlen eestimaalase kuvandit kiriku õpetusest, mis on oluline selleks, et mõista inimest ja jõuda oma sõnumiga temani. Selles alapeatükis märkame, et eestlase kuvand usust on üsna erinev kiriku õpetatavast.

3.1. Vähene usk isikulisesse Jumalasse

Käsitlus Jumalast kui isikust on üks kiriku õpetuse keskmleid. Kas inimeste ja kiriku käsitlus Jumalast on sarnased? Sellele küsimusele vastuse saamiseks küsiti ankeedis, kas vastaja on nõus isikulise Jumala olemasoluga.⁴⁰ Vaid 30% protsenti vastanutest oli nõus väitega, et isikuline Jumal on olemas, ja selle väitega ei olnud nõus 54% vastanutest. Ülejäänud leidsid, et isikulise Jumala olemasolu kohta on raske arvamust avaldada. Küsitluse tulemustest selgub, et erinevatesse kogudustesse kuuluvatest inimestest usub isikulisesse Jumalasse veidi üle poole, kuid samas on kummaline mõelda, et ligi kolmandik kogudustesse kuuluvatest inimestest ei usu isikulisesse Jumalasse. See tulemus peaks kirikuid tõsiselt mõtlema panema oma õpetustöö üle, sest usk isikulisesse Jumalasse on ometi kõikide Eestis tegutsevate kristlike konfessioonide õpetuslik põhialus.

Naised usuvad veidi rohkem isikulisesse Jumalasse kui mehed. Isikulise Jumala olemasoluga nõustus täiesti või pigem nõustus 32% naistest ja 28% meestest. Samas ei ole tegu väga olulise erinevusega.

Võrreldes erinevate kirikute liikmete suhtumist isikulise Jumala olemasolusse võib Tabeli 4 põhjal tõdeda, et kõige kahtlevamad isikulise Jumala olemasolus olid luterlased, kellest koguni 46% ei olnud nõus isikulise Jumala olemasoluga. Samuti oli palju kahtlejaid ka katoliiklaste ja õigeusklike seas. Tegu on suurte ja traditsiooniliste kirikutega, millest luterlik kirik on paljude arvates Eesti traditsioonis rahvakiriku rollis ja õigeusu kirik ennekõike venekeelse elanikkonna seas rahvakiriku rollis. Katoliku kirik on jälle maailma mastaabis suur ja paljusid

263

	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Üldse ei ole nõus	Raske öelda
Vabakogudus	81%	13%			6%
Muu	46%	23%	15%		15%
Katoliku	44%	22%	22%	11%	
Õigeusu	32%	30%	11%	7%	20%
Luteri	12%	19%	20%	26%	23%
Kokku	29%	23%	16%	14%	19%

Tabel 4

„[...] On olemas isikuline Jumal.” Võrdlus konfessioonide lõikes; sorteeritud kahanvalt veeru „Täiesti nõus järgi”. Tabelis võib esineda kogusummas viga ($\pm 1\%$), mis on tingitud ümardamisest.

⁴⁰ EUU 2010, küsimus K23E: „Palun öelge iga järgneva väite kohta, kuivõrd Te sellega nõustute. E. On olemas isikuline Jumal.”.

inimesi kaasav. Samas väiksematesse, vabakoguduslikesse uuematesse ja rahva-kirikule mitte pretendeerivatesse liikumistesse kuuluvad vastajad nõustusid suures osas isikulise Jumala olemasoluga.

Kahtlemata on suurematel kirikutel raskem jälgida oma koguduse liikmete tõekspidamiste vastavust kiriku õpetusele. Samas võivad küsitluse tulemustest panna mõtlema kiriku õpetustöö kvaliteedile. Leerikursuse või kateheesi käigus võiksid inimeste arvamused vähemalt nihkuda isikulise Jumala „üldse ei ole nõus” kategooriast „pigem nõus” klassi. Isikulise Jumala mõistmine on sedavõrd oluline, et sellele teemale võiks pöörata rohkem tähelepanu. Teisalt selgub küsitluse tulemustest, et veidi üle veerandi inimestest, kes ei kuulu kogudusse, on nõus isikulise Jumala olemasoluga. Kirikute kuulutustöö võiks seda asjaolu ära kasutada ja aidata inimestel leida kontakti selle isikulise Jumalaga, kelle olemasolusse nad usuvad.

Oluline on analüüsida isikulisest Jumalasse uskumist ka vastajate vanusest lähtudes. Seda tehes selgub, et nooremad usuvad vähem isikulisest Jumalasse kui vanemad vastajad: näiteks kui noorimast vanuserühmast oli nõus isikulise Jumala olemasoluga 18% vastanutest, siis vanimast vanuserühmast juba 37%. Tegu on järjekordse märgiga sellest, et noorema põlvkonna side kirikuga on nõrk. Siin võiksid kirikud taas mõelda, mida teha oma õpetuse kvaliteetseks levitamiseks noorema põlvkonnani.

3.2. Usk kõrgemasse jõudu ja inglitesse

Isikulise Jumala ja Jeesuse asemel usutakse pigem kõrgemat väge, elujõudu või energiat, mis mõjutab inimesi ja kõike maailmas toimuvat. Kõrgema väe, elujõu või energia uskumisega on nõus 63% vastanutest.⁴¹ Tegu on ilmselt Jumala vähendatud koopiaga ehk „tundmatu jumalaga”, millesse uskumine tundub olevat kergem. Samas ei tähenda selline usk sugugi kiriku õpetusega nõustumist.

Nii suur hulk „tundmatusse jumalasse uskujaid” annab kirikutele võimaluse kasutada Pühakirjast tuttavat apostel Pauluse leidlikku misjonistrateegiat, mille käigus ta Ateenas kuulutas: „... ma näen, et te olete haruldaselt jumalakartlikud, sest kui ma läksin läbi linna ja teie pühamuid silmitsesin, leidsin ka sellise altari, millele on kirjutatud: „Tundmatule Jumalale.” Keda teie nüüd kui tundmatut teenite, teda kuulutan mina teile” (Ap 17:22, 23).

Kui isikulisest Jumalasse uskumine on eestimaalaste seas üsna tagasihoidlik, siis üllatavalt palju oli EUU 2010 tulemuste põhjal neid, kes usuvad, et on olemas inglid, kes aitavad ja kaitsevad meid. Selle väitega oli nõus 48% vastanutest.⁴² Kaitseinglitesse usuvad rohkem naised kui mehed. Naistest oli väitega „Usun, et on olemas inglid, kes hoiavad ja kaitsevad meid” nõus 56%, meestest aga 39%. Seega usutakse pigem kaitseinglitesse kui isikulisest Jumalasse.

⁴¹ EUU 2010, küsimus K23G: „Palun öelge iga järgneva väite kohta, kuivõrd Te sellega nõustute. G. On olemas mingi kõrgem vägi, elujõud või energia, mis mõjutab inimesi ja kõike maailmas toimuvat.”

⁴² EUU 2010, küsimus K23X: „Palun öelge iga järgneva väite kohta, kuivõrd Te sellega nõustute. X. On olemas inglid, kes aitavad ja kaitsevad meid.”

3.3. Usk ülestõusmisse

Kiriku õpetuse keskmes seisab usk ülestõusmisse ja seejärel ootavasse igavesse ellu või igavesse hukatusse. Ankeedis küsiti kahe küsimusega suhtumist sellesse valdkonda. Esimene neist oli, kas inimene usub, et on olemas paradiis, ja teine, kas inimene usub, et on olemas põrgu.⁴³ Vastused neile küsimustele olid üsna sarnased. Paradiisi olemasolu uskus 24% vastanutest ja põrgu olemasolu 23%. Paradiisi olemasolusse ei uskunud 53% vastanutest ja põrgusse olemasolusse 65%. Ülejäänutel oli küsimusele raske vastust anda. Naised uskusid märgatavalt rohkem paradiisi olemasolusse kui mehed. Väitega oli nõus 30% naistest ja 19% meestest.

Kuna tegu on kiriku õpetuse seisukohalt väga olulise teemaga, siis tuleb paradiisi uskumist vaadata kirikusse kuulumise lõikes. Võrdlusest selgub et vaid veidi üle poole kogudusse kuuluvatest inimestest on nõus väitega, et ta usub paradiisi. Samas usub paradiisi olemasolusse 19% nendest, kes kogudusse ei kuulu.

Usk surmajärgsesse ellu on üks kristliku kiriku põhitalasid. Selle usu omandamine annab inimestele eluteel tuge ja lootust. Nagu eespool öeldud, saab kirik selles küsimuses inimesi kõnetada matusetalitustel peetud kasuaalkõnede⁴⁴ kaudu. Ilmselt võiks olla ees ootav igavene elu leinajatele lohutuseks ja toeks, aga samas ka võimaluseks kiriku õpetusest teadmiste saamiseks. Siin tasub tõsiselt analüüsida, miks see sõnum ei ole jõudnud inimesteni sellest hoolimata, et suur hulk matuseid on tänase päevani kiriklikud. Miks ei ole kasuaalkõnede kaudu tehtud misjon vilja kandnud? Siit tõusetub küsimus: milline on kiriku matusetalitusel kuulutatav sõnum ja kas seal tuuakse esile antud talituse kõige olulisemad seisukohad inimesele arusaadavas vormis?

Vähesel määral oldi nõus väitega, et „Inimese tegudel on mõju tema surmajärgsele saatusele”,⁴⁵ mis tegelikult on samuti üks keskseid kristlikke õpetusi. Selle väitega oli nõus 34% vastanutest ja ei olnud nõus 51%. Kogudusse kuuluvad inimesed peavad küll tõenäolisemaks seost inimese tegude ja tema surmajärgse saatuse vahel, kuid samas ei ole koguni 29% koguduseliikmetest sellega nõus, mis näitab kogudustesse kuuluvate inimeste eemaldumist kiriku õpetusest. Vanus ei mänginud selle küsimuse vastustes suurt rolli.

Seega tuleb tõdeda, et eestimaalane on kiriku õpetusest eemaldunud ja ka suur osa koguduse liikmetest ei püsi kiriku õpetuse alusel. Kiriku jaoks saab see tähendada vaid üht – õpetustöö taseme parandamist ja inimestele usuliste põhiõpetuste kvaliteetsemat selgitamist.

⁴³ EEU 2010, küsimused K231 ja K23J: „Palun öelge iga järgneva väite kohta, kuivõrd Te sellega nõustute. I. Usun, et on olemas paradiis (taevas); J. Usun, et on olemas põrgu.”

⁴⁴ Vaimulikel talitlustel peetud kõned.

⁴⁵ EEU 2010, küsimus K23T.

4. Eestimaalase usuline praktika

Kirikute seisukohalt võttes on väga oluline religioosne praktika, mis väljendub ennekõike jumalateenistustel osalemises ja palvetamises. Siin tasub pöörata tähelepanu inimeste kogemustele jumalateenistusest ja palvest ning analüüsida, mil määral võivad kogudused oma praktikat muuta, et vastata inimeste vajadustele ja samal ajal järgida oma kogoduslikku teoloogilist traditsiooni.

4.1. Jumalateenistusel osalemine

Jumalateenistustel osalevad küsitlusele vastanud üsna harva: igal nädalal võtab teenistusest osa 3% vastanutest, kord-paar kuus samuti 3%, kolm-neli korda aastas 7%, üks-kaks korda aastas 28% ja üldse mitte 57%, ülejäänud ei osanud küsimusele vastata.⁴⁶ Kiriku liikmetest vastajad käivad enesestmõistetavalt tunduvalt rohkem jumalateenistustel kui kirikusse mittekuulujad: kord-paar kuus või iga nädal osaleb koguduseliikmetest jumalateenistusel 32%, samas 12% ei osale üldse ja 33% teeb seda vaid kord-paar aastas. Teisalt osaleb jumalateenistustel kord-paar kuus või igal nädalal 1% inimestest, kes ei kuulu kogudusse, mis näitab, et kirikus on alati ka kogudusse mittekuulujaid; see annab kogudusele võimaluse kuulutada oma sõnumit neile, kes pole veel kiriku liikmed.

Tabelist 5 selgub, et jumalateenistusel osalemise aktiivsus sõltub ka sellest, millisesse konfessiooni inimene kuulub. Ootuspäraselt võtavad vabakoguduslike liikumiste liikmed jumalateenistustest osa rohkem kui suuremate kirikute liikmed. Kõige suurema, luterliku kiriku liikmed võtavad jumalateenistustest osa kõige vähem, kuid ka seal osaleb kord-paar kuus või igal nädalal jumalateenistusel 14% selle kiriku liikmetest, mis pole rahvakiriku kohta sugugi halb tulemus. Õigeusu kiriku liikmete aktiivsemat kirikuskäimist mõjutab ilmselt kultuuritaust, aga ka kiriku jumalateenistusele rõhutamine: õigeusklikest osaleb igal nädalal või kord-paar kuus jumalateenistusel 36%.

266

	Üldse mitte	1–2 korda aastas	3–4 korda aastas	Kord-paar kuus	Iga nädal
Vabakogudus		6%	6%	19%	69%
Muu	15%	8%	15%	8%	54%
Katoliku	25%	13%	25%	13%	25%
Õigeusu	9%	28%	26%	25%	11%
Luteri	14%	50%	22%	8%	6%
Kokku	12%	33%	22%	15%	18%

Tabel 5

„Kui sageli Te võtate osa jumalateenistusest?” Vastasid need, kes kuuluvad kogudusse; võrdlus konfessioonide lõikes; sorteeritud kahanevalt veeru „Iga nädal” järgi. Tabelis võib esineda kogusummas viga ($\pm 1\%$), mis on tingitud ümardamisest.

⁴⁶ EEU 2010, küsimus K35: „Kui sageli Te võtate osa jumalateenistusest?”

Suurematel kirikutel tuleks püüda tõsta jumalateenistustel osalemise aktiivsust. See on võimalik korraldades rohkem erinevatele sihtrühmadele mõeldud jumalateenistusi ja kutsudes neid personaalselt kohale. Samuti võib mõelda erinevate jumalateenistuste algusaegade peale, sest pühapäeva hommikul kell 10.00 algav jumalateenistus võib paljude jaoks olla liialt varajane. Ka võiks olla rahvale oluliste tähtpäevade puhul kirikus erinevaid palvusi ja kontserte. Ning loomulikult võib korraldada ka erijumalateenistusi, nagu näiteks toomamissa ja palvus Taizé lauludega. Lisaks jumalateenistustele võiks korraldada ka kontsertjumalateenistusi, mis pakuksid kohalikele elanikele kultuurielamusi.

Jumalateenistustest osavõttu võib võrrelda ka vastaja vanusega. Uurimuse tulemusi analüüsid selgub, et mida nooremad on vastajad, seda vähem nad ka jumalateenistusest osa võtavad. Noorimas vastajate rühmas ei osalenud üldse jumalateenistustel 80% vastajatest, vanima vanuserühma puhul oli see protsent aga 40. Teisalt ei osalenud ükski 15–20-aastane igal nädalal jumalateenistusel, sellal kui seda tegi 5% vanimast vanuserühmast. See sunnib kirikuid küsima: miks noorte osavõtt jumalateenistustest on nii väike? Kogudused võiksid mõelda, millised jumalateenistusvormid kõnetaksid enim noori ja kuidas kutsuda noori jumalateenistustele. Internet pakub selleks ilmselt ühe parima võimaluse. Koguduse noortele orienteeritud jumalateenistuste kohta võiks infot levitada nii Facebookis kui postiloendite kaudu. Noorimate vanuserühmadega tehtavast tööst sõltub kiriku tulevik, sest elu paratamatus on, et praegune vanim vanuserühm sureb lähemate aastate jooksul ning siit tõuseb kirikute jaoks väga tähtis küsimus: kas uued samasse vanuserühma kuuluvad inimesed hakkavad jumalateenistustel käima, kui neil puudub varasem kogemus jumalateenistuselust? Kiriku ülesanne on viia edasi sõnum, muu jääb Jumala Püha Vaimu hooleks.

267

4.2. Jumalateenistuskogemused

Kui inimene tuleb jumalateenistusele, siis on oluline, milliseid kogemusi ta sealt saab. Selleks paluti inimestel hinnata erinevaid väiteid jumalateenistuse kohta.⁴⁷ Järgnevalt vaatlen neid hinnanguid ja pööran sealjuures tähelepanu ka sellele, kas inimene kuulub mõnda kogudusse või mitte. Kõigile selle valdkonna küsimustele sai anda hinnangu seitsmeastmelisel skaalal ja võimalik oli valida ka vastusevariant „raske öelda”. Kuna tegemist on hinnanguga, siis liidan kolm skaala esimese osa väärtust (1–3) ja samuti kolm teise osa väärtust (5–7) kokku. Keskmised vastused (4) on „neutraalsed” ja neid ma esile ei too, nagu ka „raske öelda” vastuste protsenti.

Esiteks küsiti, kuidas inimesed kogevad jumalateenistust, kas see on nende jaoks julgustav või hirmutav.⁴⁸ Kogudusse kuuluvatest vastajatest koges juma-

⁴⁷ Antud küsimuse tulemusteks vt ka käesolevas kogumikus Joonis 5 lk 155 ja Joonis 6 lk 156.

⁴⁸ EUU 2010, küsimus K39 A–G: „Kui Te mõtlete jumalateenistustel käimisele, siis milliseid tundeid see Teis tekitab? Sellel kaardil on toodud vastandsõnade paarid ja Teie palun öelge, kumb sõna Teie tunnet paremini kirjeldab.”

lateenistust julgustavana 73% ja hirmutavana 3%. Kogudusse mittekuuluvatest vastajatest olid need väärtused vastavalt 26% ja 21%. Seega saavad koguduse liikmed jumalateenistusest julgustust, aga tervelt viiendikule kogudusse mittekuuluvatele tundub jumalateenistus hirmutav. Ilmselt on viimaste puhul tegu jumalateenistuse korra ja kiriku kommete mittetundmisega. Samuti on võimalik, et kirikus edastatav sõnum ei ole adekvaatselt mõistetud ja/või ei jõua vastajani, tekitades seepärast hirmu. Kogudusel tuleks tähele panna, et kirikuvõõrad inimesed tunneksid end seal paremini ja kodusemalt. Tasub vaeva näha jumalateenistuse korra selgitamisega, et seal orienteerumist lihtsamaks teha.

Teiseks küsiti, kas jumalateenistus on rahustav või ärritav. Kirikusse kuuluvatest inimestest koges jumalateenistust rahustavana 78% ja ärritavana 4%. Kogudusse mittekuulujatest olid need väärtused vastavalt 37% ja 18%. Seega, jumalateenistus on osalejatele pigem rahustav kui ärritav.

Kolmandaks küsiti, kas jumalateenistus on pigem põnev või igav. Kirikusse kuuluvatest vastajatest koges jumalateenistust põnevana 44% ja igavana 15%. Kogudusse mittekuuluvatest vastajatest olid need väärtused vastavalt 13% ja 37%. Siin on tegu juba kriitilise olukorraga – koguni 15% koguduste liikmetest peab jumalateenistust igavaks, rääkimata 37% kirikusse mittekuulujatest. Kogudused võiksid mõelda, kuidas jumalateenistus saaks inimesi enam kõnetada ja puudutada. Eriti puudutab kõnetavuse teema jutlust kui paljude arvates üht jumalateenistuse keset. Jutlus peab haakuma kuulaja eluga ja samas edastama Jumala Sõna, mis saab muuta inimeste elu.

Järgnevalt paluti hinnangut skaalal inspireeriv-innustav või tavaline. Selles skaalas kogesid jumalateenistust inspireerivana-innustavana 49% kogudusse kuulujatest ja tavalisena 22%. (Kogudusse mittekuulujad vastavalt 15% ja 36%.) Siingi tasub kirikutel mõelda, kuidas tõsta jumalateenistuse poolt pakutavat inspiratsiooni-innustamist. Teisalt ei pruugi tavaline jumalateenistus sugugi tähendada halba, sest selle sõnaga võib liituda inimesele ka turvatunne.

Seejärel paluti vastajatel hinnata jumalateenistusi skaalal masendav-rõõmustav. Kogudusse kuuluvatest vastajatest pidas 55% jumalateenistust rõõmustavaks ja 10% masendavaks. (Kogudusse mittekuulujatest vastavalt 20% ja 25%.) Ilmselt liitub jumalateenistusega mõlemasse suunda orienteeritud tundeid. Satutakse ju kirikusse ka leinas ja kurbuses ning ilmselt liituvad muidu kirikus mitte käivate inimeste tunded just selliste kogemustega.

Järgnevalt paluti hinnata jumalateenistusega liituvaid kogemusi skaalal lohutav-kurvastav. Kogudusse kuuluvatest inimestest pidas jumalateenistust 73% lohutavaks ja 8% kurvastavaks. (Kogudusse mittekuulujatest vastavalt 32% ja 18%.) Seega leitakse kirikust pigem lohutust ja see on positiivne tunne. Ilmselt satuvad kogudusse mittekuuluvad inimesed kirikusse eeskätt leinatunnetega seoses, ja selles pole midagi halba, kui inimesel on koht, kus ta saab ka oma kurbust välja elada.

4.3. Isiklik usuelu

Lisaks jumalateenistustele on väga olulisel kohal ka inimeste isiklik palveelu. Küsimusele „Kui tihti Te palvetate lisaks jumalateenistusele”⁴⁹ vastas 6%, et iga päev, 6% kord nädalas, 9% kord-paar aastas, 7% veelgi harvem ja 70% üldse mitte ning ülejäänutel oli raske vastust anda. Siin olid märkimisväärsed erinevused kogudusse kuuluvate vastajate ja kogudusse mittekuulujate vahel. Kogudusse kuulujad palvetavad ootuspäraselt tunduvalt rohkem kui kogudusse mittekuulujad: näiteks palvetab 30% koguduse liikmetest iga päev, samas kui 27% ei tee seda üldse. Kogudusse mittekuuluvatest inimestest palvetab 2% iga päev ja 4% kord nädalas, mis näitab ka kogudusse mittekuuluvate inimeste üsna suurt usu praktiseerimist. Taas on siin kirikutel võimalus integreerida need inimesed, kes palvetavad sageli, aga ei kuulu kogudusse, koguduse palverühmadega. Sageli võib inimesele olla palvetamine individuaalne tegevus, kuid kogudused võiksid inimestele selgitada ka ühise palvetamise kasu ja jõudu. Palvetemaatikas on võimalik rõhutada koguduse jumalateenistusel loetavaid eestpalveid kui inimese elu probleemidele lahenduse toojaid.

Uuringust selgub, et noorem põlvkond palvetab oluliselt vähem kui vanem: igapäevaselt palvetas 1% 15–20-aastastest ja 12% 61–74-aastastest. Selline kasin noorte palveelu võiks panna kirikuid rohkem mõtlema noorte usulisele kasvatamisele. Samuti võib õpetustöös selgitada vanematele koguduseliikmetele, et nad õpetaks oma lapsi ja lapselapsi palvetama, sest see võib elu kõige raskemates olukordades anda olulisel määral tuge ja tuua lahenduse.

Vaadates eestimaalase jumalateenistuspraktikat, võib tõdeda, et jumalateenistustel osalemine on üsna harv. Samas olid jumalateenistusest saadud kogemused pigem positiivset laadi. Kirikusse mittekuuluvad inimesed kogevad jumalateenistust kirikusse kuuluvate inimestega võrreldes negatiivsemana. Siin on kogudustel oluline mõelda, mida annaks ära teha ka kirikuvõõrastele inimestele positiivsemate jumalateenistuskogemuste pakkumiseks.

269

5. Kokkuvõte

Kokkuvõttena peab tõdema, et kuigi Eestis on nii usu roll inimeste elus kui ka kogudusse kuulumine kahanenud, on kirikutel rahva silmis oluline roll kultuuriväärtuste kandjana. Koguduste osalemist ühiskondlikult oluliste pühade tähistamisel peetakse oluliseks. Nõukogude periood on jätnud oma jälje ja religioosne sotsialisatsioon on enamikus peredes katkenud, mistõttu nooremad põlvkonnad on kirikust eemaldunud. Kirik võib mõelda nendele orienteeritud tööle, milleks on palju võimalusi, näiteks kristliku kultuuri tutvustamise teel, vaimuliku isikliku suhtluse kaudu ja loomulikult nüüdisaegset meediat kasutades.

Religioosse sotsialisatsiooni katkemine väljendub selles, et ka kristlased ei

⁴⁹ EEU 2010, küsimus K34.

oma ülevaadet kesksetest kirikute õpetustest, nagu seda on isikulise Jumala olemasolu ja usk igavesse ellu. Siin on kirikul võimalus talituste kaudu kõnetada inimesi paremini. Samuti ollakse võõrandunud Pühakirja lugemisest ning ei jälgita kristlikku meediat. Teisalt leitakse, et sekulaarne meedia kajastab kirikuga seonduvat objektiivselt ja piisavalt.

Positiivne on selle märkimine, et jumalateenistuskogemused on eestimaa-lasel üldjuhul head, mis annab võimaluse jumalateenistuste ja talituste kaudu inimesi kõnetada. Samas tuleb alati mõelda, kuidas jumalateenistused oleksid huvitavamad.

Eesti inimene on usuküsimustes nõukogude aja poolt mõjutatud, kuid siiski avatud kiriku tööle, mis annab kogudustele võimaluse viia oma sõnum inimesteni ja täita nii Kristuse misjonikäsku. Selleks tuleb vaid leida tee, mis vastaks inimeste valmidusele.